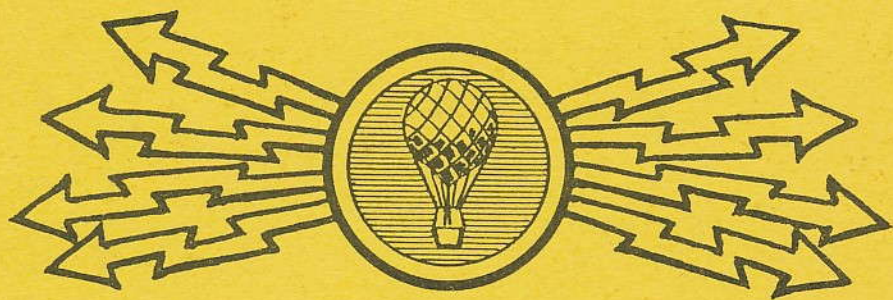

UR
BALLONGFÖRARENS
DAGBOK

FÄLTBALLONGER

CARL-ERIK SUNESON

Bilden på framsidan är kompanimärke m/1916 för ballongkompaniet vid Kungl. Fälttelegrafkåren under 1916–1926. Det var av mässing, 63 mm långt, och fäst på mössa m/1865/99 alternativt på hatt m/1910.

FÖRORD

Den första ballongen med en människa ombord lyfte 1783. Som så många andra upptäckter fick ballongen även en militär användning. Svenska försvaret skaffade ballonger på 1890-talet. Dessa skulle användas för bl a eldledning vid såväl Armén som Flottan. Vid Armén var det Fälttelegrafkåren som organiserade ballongförband. Bl a tilldelades Bodens fästning en ballong. I början av första världskriget användes ballonger, men snart tog flygplan över. Den svenska flottan gjorde sig snart av med sina ballonger, men inom Armén fanns de kvar. I samband med den stora försvarsnedskärningen 1925, kom ballongmaterielen att överföras till A6. Som krigsmateriel var ballonger föråldrade, men som utbildningsmateriel var de bättre än inget. A6-artilleristerna fick luftvana. De lärde sig att leda artillerield från luften, att flygfotografera och att tolka flygfoton.

Detta var i och för sig inga nyheter. Vid Artilleriets Skjutskola hade detta förekommit sedan 1915, då med hjälp av såväl flygplan som ballonger.

A6 "ballongepok" slutade 1936. Därefter användes först autogiro och vid andra världskrigets inledning flygplanet Fieseler-Storch, även kallad "Storken". Det tillhörde dock Flygvapnet. Under 50-talet organiserades Artilleriflygskolan, och artilleriregementena tilldelades egna flygplan.

Styckjunkare Carl-Erik Suneson var en av dem som tjänstgjorde vid regementets ballongutbildning. Han har ställt sitt stora kunnande sina anteckningar och sina många bilder till A6 Försvarsmuseums förfogande.

Jag, och säkert många med mig, är honom djupt tacksam för detta. För att sprida hans minnen och erfarenheter, ger museet ut några häften som behandlar olika områden av ballongtjänsten.

Ingvar Marklund

Ordförande i Stiftelsen A6 Försvarsmuseum

HUR JAG BLEV BALLONGFÖRARE

Som 20-åring beslöt jag mig för att försöka bli telegrafist vid Kungl. Fälttelegrafkåren.

Jag bröt därför upp från Tollarp sydväst om Kristianstad, åkte till Frösunda utanför Stockholm, och fick där reda på att det inte fanns någon plats ledig. Men ville jag börja vid ballongkompaniet, så gick det bra. Eftersom det var ont om arbete, och förargligt att åka hem, så tackade jag ja.

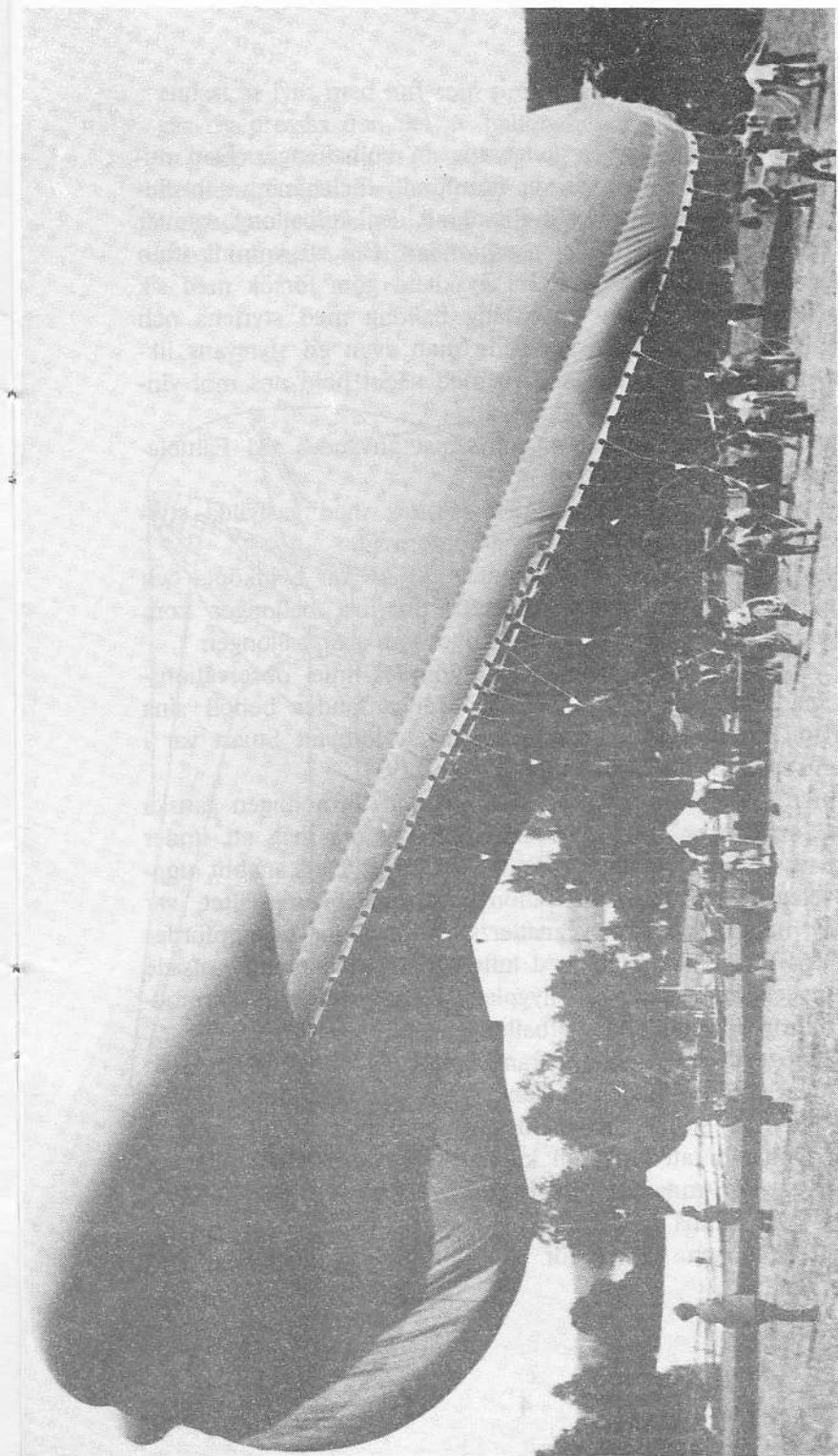
Efter 1925 års omorganisation, med stora nedskärningar inom försvaret, hamnade jag vid A6. Detta innebar en grundlig om skolning till artillerist. Jag fick lära mig allt om hästar och kanoner, men även mycket ingående lära mig signaltjänst.

A6 fick omkring 1930 Arméns ballongmateriel. Eftersom jag hade en grundutbildning i ballongtjänst, fick jag tjänstgöra vid ballongbatteriet.

Jag har alltid varit intresserad av fotografering och att göra korta minnesanteckningar. Att hålla ordning på anteckningar mm, har jag aldrig haft några problem med. När jag fotograferade och antecknade under 1920-30-talen, hade jag givetvis ingen tanke på att detta material, som jag då samlade skulle komma till nytta i slutet av 80-talet.

Intresset för ballonger har ju ökat de senaste åren, tack vare varmluftsballongen. Jag har därför vid många tillfällen blivit intervjuad och fått låna ut mina fotografier och negativ. När nu mitt gamla regemente är nedlagt, men dess traditioner lever kvar i bl a A6 Försvarsmuseum, tycker jag det är trevligt att få ställa mitt material om ballonger mm till förfogande.

Jag är ingen författare. Mina anteckningar får tagas och läsas som de är. Förhoppningsvis skall läsaren ändå få en bild av hur tjänsten med de olika ballongtyperna gick till.

Fältballong m/32 vid Mölarp (5 km SO om Skillingaryd) 1934. Det blev den sista övningen med fältballong vid A 6. Sista uppstigningen skedde den 24 juli. Jag var då ensam i korgen som ballongförare. Ballongen läckte - övningen avbröts.

DRAK- OCH FÄLTBALLONGER

Dessa ballongtyper var mer komplicerade än kulballonger. Den militära användningen av ballonger var framförallt för spaning och eldledning. Då måste ballongen vara förankrad. En kulballong som är förankrad beskriver en cirkelbana på vinden. För att komma ifrån denna olägenhet började man 1892 i Tyskland göra försök med sk drakballonger. Resultatet blev en avlång ballong med styrfena och två horisontella styrsegel. I början hade man även en styrsvans liksom på en drake. Ballongen stod även med något höjd nos mot vinden liksom en drake.

Det var denna fältballongtyp som först användes vid Fälttelegrafkåren och kallades "Drakballong m/09".

Nästa utvecklingsfas var att styrseglen ersattes med gasfyllda styrfenor och att själva ballongen blev mer droppformad.

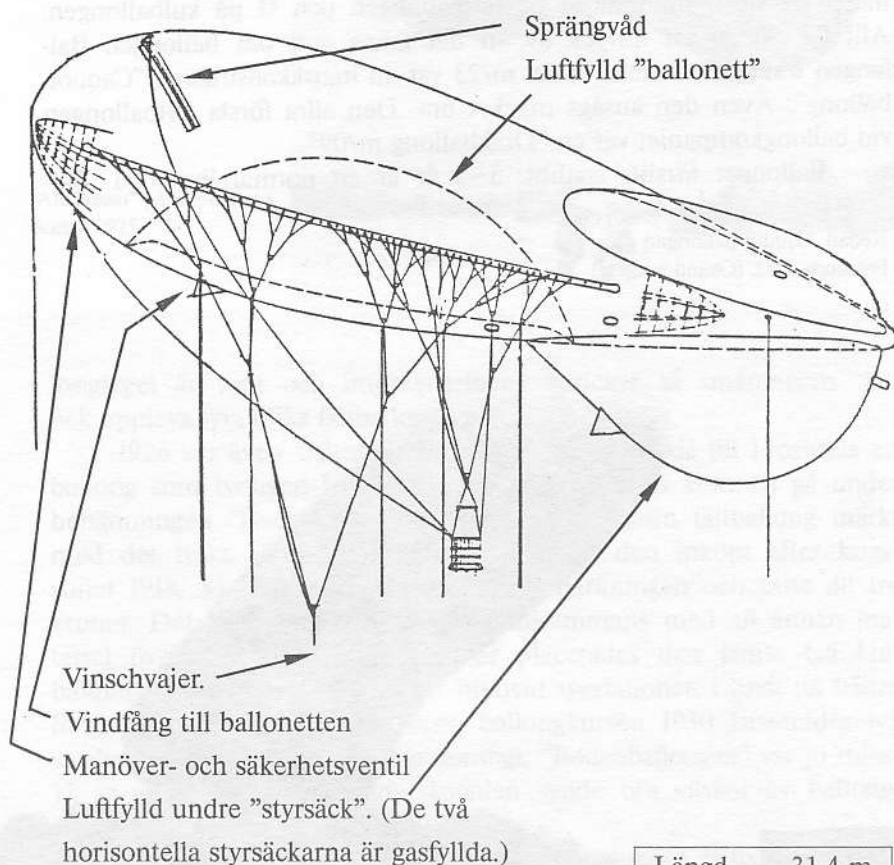
De två fältballongerna som användes vid A6 var nyinköpta och representerade den sista utvecklingsfasen. Snarlika ballonger kom sedan till användning under andra världskriget som spärrballonger.

Trots flygets snabba utveckling utdömdes inte observationsballongen helt efter första världskriget. Många länder behöll sina ballongförband. Som exempel kan nämnas att löjtnant Stuart var i Schweiz och studerade deras fältballongförband 1931.

När man i efterhand riktar kritik mot den förmodligen ganska dyrbara "ballongepoken" vid A6, skall man komma ihåg att under samma tid utvecklades världens största luftskepp. Den snabbt uppförda och elegant konstruerade ballonghallen på övningsfältet, var endast en av många likartade byggnader som vid denna tid uppfördes i andra länder. Efter katastrofen med luftskeppet "Hindenburg" satsade man alla utvecklingsresurser på flygplan. Detta påverkade förmodligen även tilltron till förankrade fältballonger.

Fältballongens konstruktion framgår av bilden. Bortsett från formen, är den stora skillnaden mellan en kul- och fältballong att den sistnämnda är helt slutet. Kulballongen är öppen nedtill genom appendixet. Detta för att gas skall kunna strömma ut när tex solen värmer upp gasen. Annars skulle ballongen sprängas. En observationsballong skall kunna fungera under lång tid varför ingen gas får gå förlorad. Ballongen har därför ett hålrum - ballonett - som

endast är fyllt med luft som pressas in av vinden. När vätgasen utvidgar sig pressas den del av ballonghöljet som gränsar till ballonetten in i denna. Dessutom är ballonghöljet uppdelat i en övre och en undre del sammanhållna av en "bälg" med gummiband. Även detta ger ballonghöljet elasticitet. Som ytterligare säkerhet finns en säkerhetsventil inbyggd i manöverventilen.

Längd	31,4 m
Diameter	9,1 m
Volym	1150 m ³
Vikt	667 kg

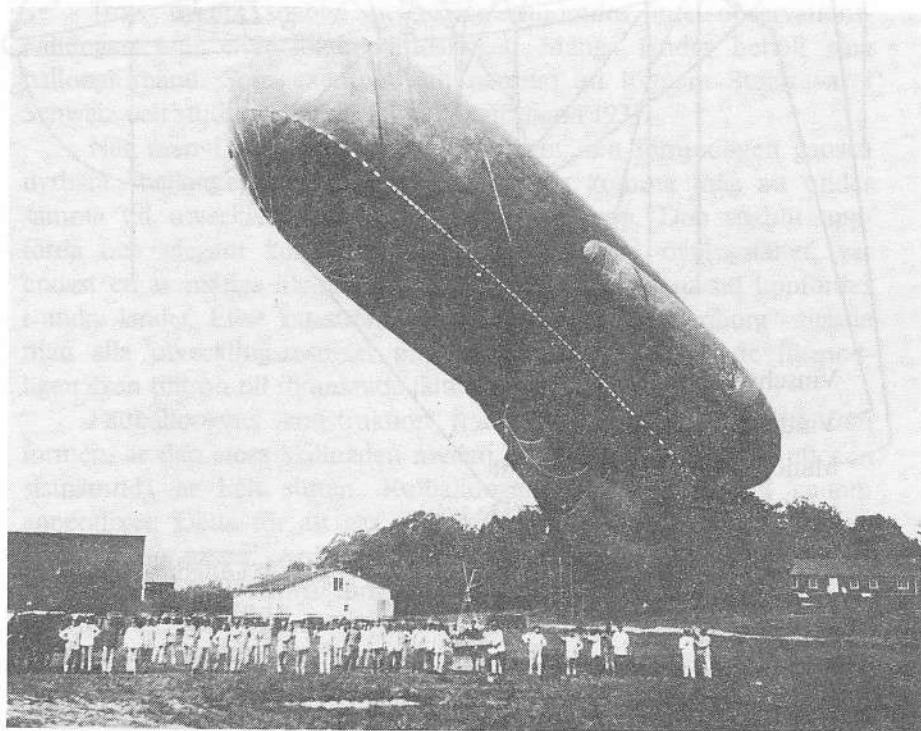
OLIKA TYPER AV FÄLTBALLONGER

Den fältballong som användes vid ballongkompaniet när jag kom dit var "fältballong m/23". Den kallades i vardagslag "Altobasso". Den var italiensk. När den kom i sin transportlåda stod det på denna Alto och Basso, dvs "Denna sida upp" på italienska. Den hade en volym på 1150 m³ och var därmed den största ballong som hade använts. Vid ett tillfälle nådde den en höjd av 1650 m.

Denna ballong liksom en kulballong var med på Göteborgsutställningen 1923. Förutom de obligatoriska tre kronorna, hade man målat ett stort nummer 31 på fältballongen och 11 på kulballongen. Allt för att ge ett intryck av att det fanns gott om ballonger. Ballongen som hade funnits innan m/23 var en franskkonstruerad "Caquot-ballong". Även den ansågs mycket bra. Den allra första fältballongen vid ballongkompaniet var en "Drakballong m/09".

Ballonger förslits snabbt. 3-5 år är en normal livslängd. Bal-

Nedan. Caquot-ballongen på
Frösunda 1922. (Okänd fotograf)

"Altobasso" på Sveafältet i Boden 1925.

longtyget är tunt och impregneringen spricker så småningom. Jag fick uppleva fyra olika fältballongtyper.

1926 var även "Altobasso" förbrukad. Vi fick då till Frösunda en ballong som tydligen legat i förråd i Boden. Den kom att gå under benämningen "Bodenballongen". Det var en grön fältballong märkt med det tyska järnkorset. Förmodligen var den inköpt efter krigsslutet 1918. Vi klistrade över den tyska märkningen och satte dit tre kronor. Det var denna ballong som tillsammans med all annan materiel överfördes till A6 1929. Där placerades den jämte två kulballonger i mittgången av stallet bredvid tygstationen i brist på bättre förrådsutrymme. Inför den första ballongkursen 1930 kasserades två av dessa ballonger. Det var inte konstigt, "Bodenballongen" var ju minst 12 år gammal. Sadelmakeriverkstaden sydde bla väskor av ballongtyget.

Till ballongkursen fick man låna en nyinköpt fältballong m/30 från A8. Vid försvarsbeslutet 1925 överfördes Fälttelegrafkårens ballongmateriel vid Frösunda till A6 medan dess materiel i Boden gick till A8. Artilleriets ballongutbildning förlades till A6. 1932 fick även A6 en ny fältballong. Den var något större än m/30.

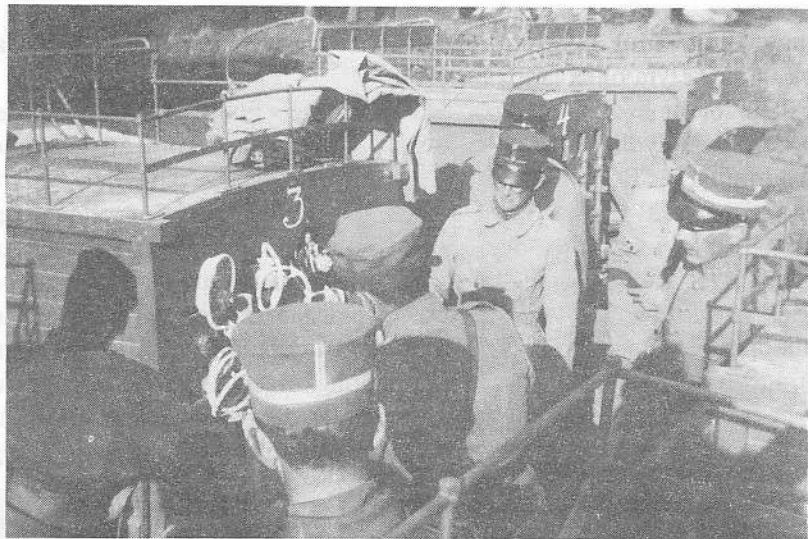
VÄTGASFYLLNING AV FÄLTBALLONG

Två månader efter min inryckning åkte vi till Boden tillsammans med "Altobasso". Där fick jag uppleva den första gasfyllningen med vätgas. Störst upplevelse var emellertid att vistas sex dagar i -30° :s kyla med skidåkning som jag inte provat på tidigare.

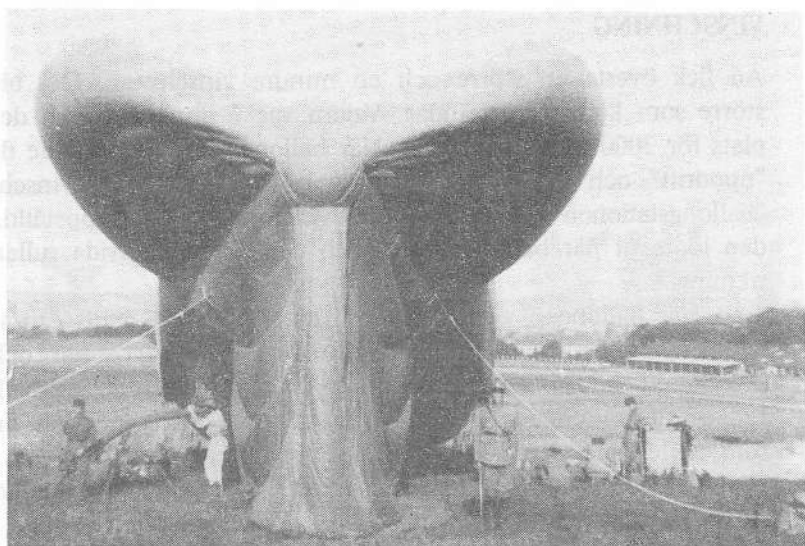
Fyllningen skedde från gasflaskor som låg i ett permanent ställ. Vid senare tillfällen låg flaskorna alltid i gasvagnar. Varje flaska innehöll 5 m^3 vätgas som var komprimerad till 150 atm. "Altobasso" med sin volym på 1150 m^3 krävde således 230 gasflaskor.

När den första ballongkursen hölls vid A6 1930, fylldes ballongen i Skillingaryd. Kursen började i Jönköping där även sk "revidering" av fältballongen skedde. Det innebar att ballongen blåstes upp med luft och inspekterades inifrån. De som kröp in genom appendixet fick gå i strumplästen eller ha särskilda filtofflor utanpå skorna.

I Skillingaryd ställdes de gamla gasvagnarna på linje och laddades med gasflaskorna som kommit med järnväg från syrgasverket i Örebro. Flaskorna kopplades ihop med kopparrör enligt ett visst

Gasvagnarna i Skillingaryd 1930. De vita rören är kopparrören som vid gasens tryckfall blir överdragna med rimfrost. (En demonstration av kylskåpets och värmepumpens princip!)

Gasfyllning i Jönköping 1932. Slangen till appendixet
syns till vänster.

system som slutade med påfyllningsslangen till appendixet. När allt var klart öppnades ventilerna efterhand. Ballongen fylldes på mindre än en timme om allt fungerade. Det gjorde det nu som regel inte! Materielen var gammal och sliten. Nycklarna till ventilerna gick ofta sönder och ventilerna kärvade och måste öppnas med en knyck. Då utsattes kopparrören för ett högt tryck och sprängdes. Ofta antändes då gasen och det gällde att stänga snabbt. Allt måste då avbrytas och röret bytas ut, så det kunde ta många timmar att fylla ballongen.

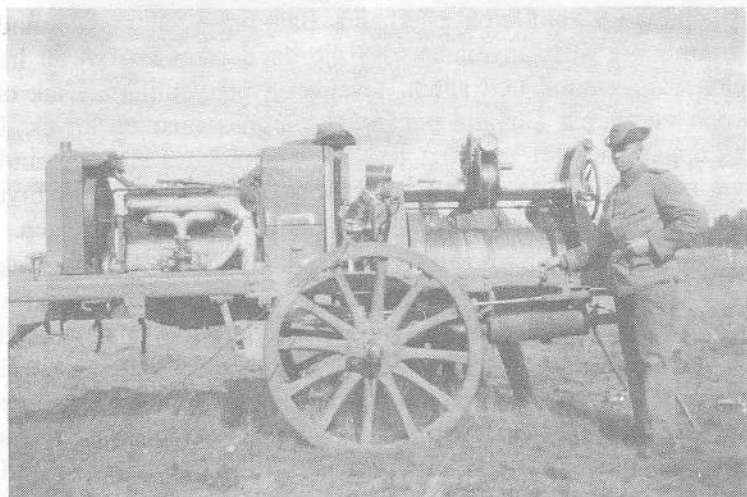
Efterhand som ballongen reste på sig kopplades sandsäckar och så småningom korgen. Vid utbildning av ballongavdelningar vid Frösunda skedde allt detta enligt välövd exercis på olika kommando-ord. Vid A6 kom man aldrig så långt. Vid de fyra tillfällen som fältballongen fylldes var huvuddelen av manskapet tillfälligt kommanderat till ballongkurserna. Allt fick ske på mest praktiskt vis och efter bästa förmåga. Någon personskada inträffade aldrig. Under fyllningen var en man avdelad att hålla i spränglinan. Om ballongen slet sig skulle han spränga den.

VINSCHNING

A6 fick överta en större och en mindre vinschvagn. Det blev den större som kom att användas. Vajern var 7 mm tjock och det fanns plats för 2000 m på trumman. När ballongen steg så skedde det med "uppdrift" och frikopplad lintrumma. Ett stycke från vinschen var "ballongstationen" där rullen med telefonkabel var uppställd. Även den löpte ut när ballongen steg och det gällde att vrida rullen i rätt riktning.

När ballongen vinschades ned så skedde det med 6 m/sek. Telefonkabeln vevades in för hand. Materielen var sliten och 1930 skedde ett haveri som kunde medfört en frifärd för fältballongen. Innan vajern rullades upp på trumman passerade den en linledare som löpte fram och åter över trumman för att fördela vajern jämnt. Denna detalj gick sönder och skadade vajern innan vinschen hann stoppas.

Nu fanns ett reservförfarande för att få ned ballongen. Ett "rullblock" placerades på vajern. I blocket hängdes dels ett antal sand säckar, och dels tillkopplades ett antal "kavellinor". Ballongmanskapet fördelades på linorna och fick sedan marschera i en lämplig riktning.

Kabelvinschvagn m/Adler. Den hade en föreställare och var en gång arméns tyngsta fordon som drogs av sex hästar med ridande kuskar.

Neddragning av ballongen med rullblock. I "Fältballonginstruktion" fastställd 1913 finns även kommandoordet "Språngmarsch" vid nedhalningen!

Marschen skulle ske i otakt för att hindra att vajern kom i svängning. Var sträckan som krävdes för nedhalning för kort, så gjorde man fast den neddragna delen av vajern i tex ett träd och marscherade tillbaka. Var det tex 900 m vajer till ballongen och man inte kunde gå mer än 300 m fick man gå tre vändor.

Efter den här första ballongkursen genomgick vinschvagnen en översyn vid A6 tygverkstad. Sedan fungerade den. Det blev även den som delvis räddade ballongövningen 1934. En nyinköpt vinschbil slutade att fungera och det blev författaren som fick åka till Jönköping och hämta den gamla vinschvagnen, som fungerade.

FORDONSTRANSPORTER

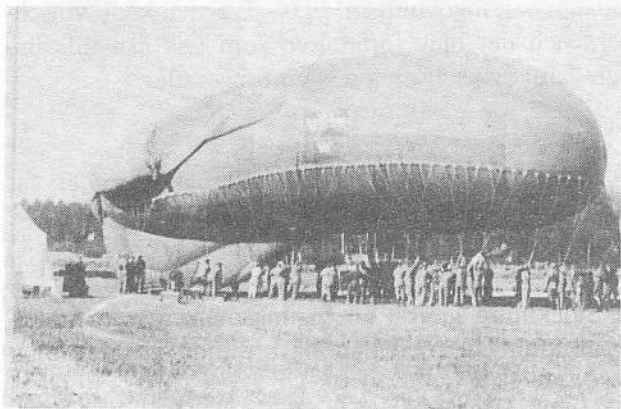
Vinschvagn, gasvagnar och övriga fordon vid ballongkompaniet var hästanspända. I utbildningen 1924–1926 ingick ridning och körning. Ballong-, vinsch- och gasvagnar drogs av sex hästar. Kuskarna red på vänsterhästarna liksom vid artilleriet. Jag red som stångkusk när vi efter att ha passerat Stockholm gjorde en övningsmarsch runt Södertörn. I den dagliga utbildningen med ballong använde vi dock bilar och traktorer.

MARSCH MED FYLLD BALLONG

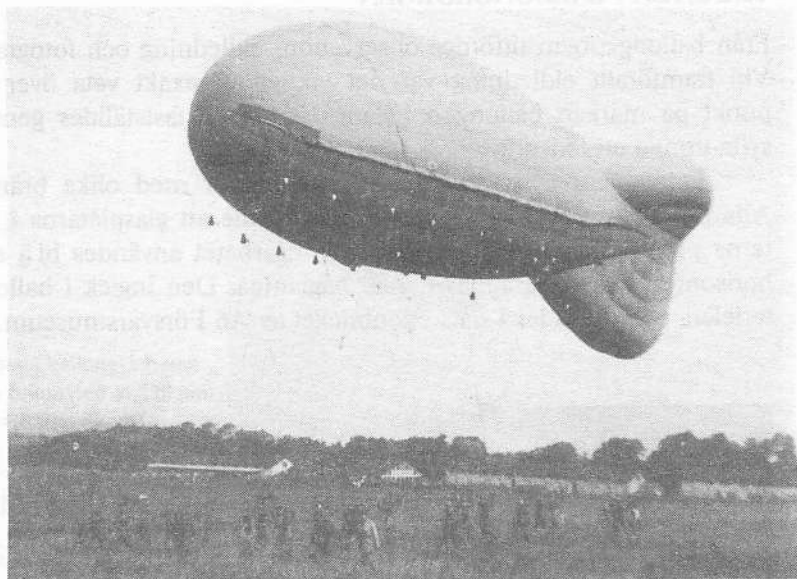
I fältballongens användning ingick att den skulle kunna användas i olika terrängavsnitt. Den förflyttades då med handkraft - "marsch med fylld ballong". Detta kunde dels ske på lägsta höjd utan att korgen var tillkopplad, dels med de två 80-meters transporttågen. I det sista fallet var ballongen bemannad. Vid en längre förflyttning fick man räkna med hinder som ledningar, smärre vattendrag mm. Då var det nödvändigt att använda de två transporttågen. Vid ett hinder kastades först över en lina med lod, och sedan fördes det ena transporttåget över hindret. Ballongen hölls sedan i detta medan det andra avlastade transporttåget togs över hindret.

Vid ballongkurserna övades båda dessa förfaringssätt. Ballongkompaniets sista tillämpade övning 1926 bestod bl a av en marsch med fylld ballong från Enköping till trakten av Rosersberg. Sträckan är c:a 5 mil. Över Mälaren transporterades ballongen fastbunden i en lastbil som togs över på en färja. Efter denna marsch skulle kompaniet ingå i en fälttjänstövning. Övningen hann bara börja när ett flygplan trots dimma upptäckte ballongen och "bombade" den med en påse vetemjöl-kimrök. Vi blev utdömda!

Man kan se på den här episoden symboliskt. Detta var slutet för ett fältorganiserat ballongförband inom Armén. Samtidigt var det början för ett nytt truppslag - Flygvapnet. Den 1/7 samma år hade flygkompaniet vid Fälttelegrafskåren omorganiserats till Flygvapnet! Ballongutbildning levde visserligen kvar under några år vid A6, men den skedde endast som befälsutbildning och försök.

"Bodenballongen" 1926 vid Krokstad. Där blev ballongen "bombad".

Marsch med ballong utan tillkopplad korg. A 6
övningsfält 1932.

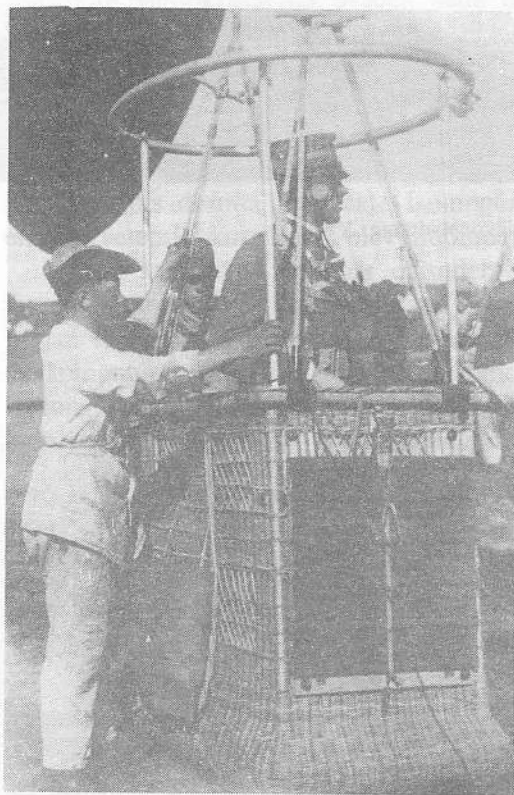

Övergång av Lagan i Skillinga-
ryd. Transporttåget är överfört.
Ballongen är här neddragen så
att man även har kunnat fatta i
manöverlinorna.

TJÄNSTEN I BALLONGKORGEN

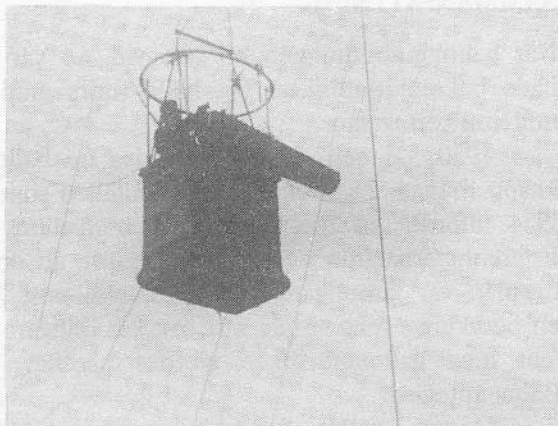
Från ballongkorgen utfördes observation, eldledning och fotografering. Vid framförallt eldledning var det viktigt att exakt veta över vilken punkt på marken ballongen befann sig. Detta fastställdes genom att syfta utmed ett lodsnoöre.

Fotografering skedde med flera kameror med olika brännvidd. Alla på kurserna var inte så vana. Det hände att glasplåtarna i kassetterna placerades bakvänt. Vid mörkrumsarbetet användes bl a en stor horisontell förstoringsapparat med bågampa. Den ingick i ballongmaterielen, och räddades i sista ögonblicket av A6 Försvarsmuseum.

Ballongföraren har påtagen fallskärmssele. Fallskärmen hänger utanpå korgen. Han har även telefonutrustningen påtagen. Till höger utanpå korgen syns signalskärmen för optisk signalering.

Den största ballongkameran
med en brännvidd av 120 cm.
Det blev trångt i korgen.

ÖVERFYLNING AV VÄTGAS TILL KULBALLONG

När fältballongen tömdes på gas "återanvändes" gasen genom att fylla en kulballong för en frifärd. Vätgasen gav betydligt större lyftkraft än den billigare lysgasen. Den första frifärden som gjordes med vätgas slutade i trakten av Ronneby. Det var vid ballongkursen 1930, och var en nattfärd. I korgen fanns kurschef och tre elever. För att pumpa över gasen användes en handdriven fläkt av lite annan konstruktion än den som användes vid luftuppbåsning.

Fläkten för överfyllning av gas.
Den högra slangen var armerad
eftersom fläkten här sög gas ur
fältballongen. Det var arbet-
samt att veva och avlösning
skedde efter ett par minuter.
Mannen som sitter tar tiden.

SAMMANFATTNING

När ballongutbildningen började vid A6 var jag det enda befäl som hade ballongutbildning. Jag hade furirs grad och hade just avslutat underofficersskolan.

1930, -31 och -32 genomfördes tre ballongkurser på vardera en knapp månad. Det var vid dessa tillfällen som fältballongen användes. 1934 utfördes en mer tillämpad observations- och eldledningsövning. Erfarenheterna från dessa kurser gjorde att en del ifrågasatte om inte flygplan var lämpligare, t ex överstelöjtnant Mollstadius. Han gjorde en beräkning som visade hur mycket billigare en autogiro blev. Parallellt med ballongförsöken gjordes nämligen försök med Rolf von Bahrs autogiro.

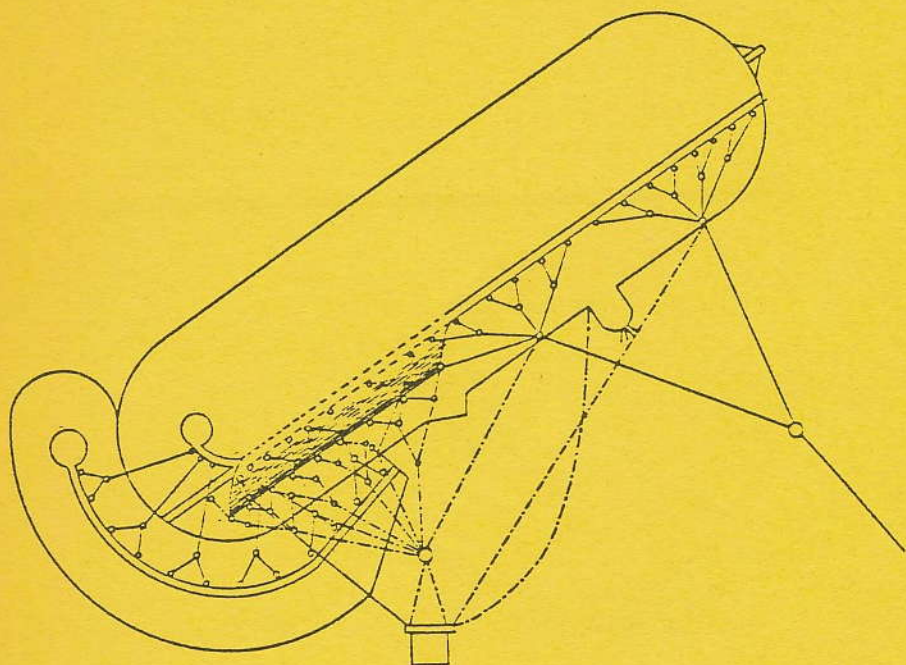
Under 30-talet skedde en snabb utveckling inom såväl militärt som civilt flyg. Bromma flygplats liksom Jönköpings flygfält invigdes 1936. Då startade även de reguljära flyglinjerna till kontinenten.

Löjtnant Westlin hade ett par år tidigare varit med och startat Jönköpings Flygklubb. Det medförde att utanför ballonghallen på "Kruthusbacken" drog ynglingar med gummirep upp sitt hemmabygda glidflygplan. Ballonger var inte "inne". Att sedan varmluftsballongen 40 år senare kom att utvecklas som den gjort, kunde ingen ana.

Personligen är jag dock mycket tacksam för att ha fått uppleva A6 "ballongepok". Den var mycket intressant.

Författaren kontrollerar en av de två säkringarna för spränglinan. 1930 på "B 13" i Skillingaryd.

Drakballong m/09. Samma ballongtyp användes vid flottan där ballongen var stationerad på det 1902 sjösatta "Ballongfartyg nr 1". (Bild ur Illustrerad Militärrevy 1901.)

Redaktion och produktion: A6 Försvarsmuseum 1988

Foto där inget annat anges: Carl-Erik Suneson

Omslag och layout: Ulf Bottne

FÖRSVARSMUSEUM